

תכנית הלימודים בהיסטוריה להטיבה העליונה

לקהל המורים להיסטוריה:

תכנית הלימודים שלפניכם נועדה ללוות אתכם המורים, ולהתוות דרך בהוראת הנושאים המופיעים בתכנית הלימודים.

כמה שיקולים הובילו אותנו בבניית המסמכים:

- הרצון של כולנו לאפשר לתלמידינו למידה משמעותית, ערכית, הקרובה לעולמם והמתכתבת עם הצורך בהתאמה למאה ה-21.
- הרצון לתת מענה למורים הרוצים 'לצאת מן הקופסא', לבנות תכנית הקרובה לליבם ומותאמת לתלמידיהם ולקהילה בה הם מלמדים.
- התובנה כי לא ניתן ללמד את כל הנושאים המופיעים בתכנית הלימודים באופן מעמיק ומושכל, ועל כן – אין מנוס מבחירת נושאים נבחרים להוראה מעמיקה – בחירה התקפה למספר מועדים ועשויה להשתנות.
- הרצון לבנות תכנית ההולמת את הקצאת השעות הריאלית העומדת לרשות המורים והתלמידים. משמע הצעה המותירה מקום להפעלת התלמידים באמצעות קטעי סרטים; לשעות הכנה לבחינה, לקיום הבחינה ותיקונה; פעילויות חברתיות המתקיימות בבתי הספר, ובד בבד מאפשרת למורים להעמיק בנושאים הקרובים לליבם, גם אם אינם מופיעים "בחומר לבגרות".
- הניסיון ליצור שילוב נאות בין ההיסטוריה הכללית וההיסטוריה היהודית, מתוך הכרה בחשיבות הבנת התהליכים הכלליים והשפעתם על ההיסטוריה של עם ישראל.
- באותם נושאים בהם נערכה הלימה, נשמר הרציונל העומד מאחורי התכנית. ב'בית שני' – ממדינת מקדש לעם הספר; בערים וקהילות – הקהילות היהודיות כחלק מתוך הערים באירופה; התעוררות התנועה הציונית כחלק מתופעת הלאומיות המשנה את פני אירופה – חברתית ומדינית, וכמובן – המאבק על הקמת המדינה וסוגיות נבחרות מתולדות מדינת ישראל.
- הניסיון לשמור על יציבות בסיסית בהוראת הנושאים השונים – לטובת המורים המתמחים בהוראת הנושאים השונים.
- הרחבת מעגל הנושאים מתוך תכנית הלימודים, מהם יכול המורה לבחור את המתאימים לו ולתלמידיו.

- 70% מתוך נושאי תכנית הלימודים – פרקי בסיס המיומנויות והידע - יכללו בפרקי החובה לבחינות הבגרות. 30% הנותרים יילמדו בהרחבה והעמקה בתכנית בית ספרית אשר תבנה על ידי צוותי בתי הספר. הנושאים העומדים לבחירת צוותי בתי הספר מסומנים בירוק.
- בסיס הידע והמיומנויות בפרק העוסק באנטישמיות, טוטליטריות, מלחמת העולם השנייה והשוואה יכול ל 3 יחידות לימוד בסיסיות, יחידות-על מקוונות. יחידות אלה בלבד תכללנה בין נושאי ההיבחנות החיצוניות, והן תפורסמנה במהלך תשע"ה.
- בנוסף - נושא האנטישמיות, מלחמת העולם השנייה, הטוטליטריות והשוואה נבחר להיות פרק ההעמקה והבחירה. נושא זה כולל 41 תתי-סעיפים מהם יוכל המורה לבנות את התכנית הייחודית לבית ספרו וקהילתו. חלק שזה של התכנית (30%) יוערך בדרכי הערכה חלופיות (מבחן בית ספרי מאתגר; תלקיט; PBL; עבודת חקר).

השיקולים לבחירת נושא זה:

- א. הוראת השואה טומנת בחובה הקניית ערכים יהודיים והומניסטיים. הערכה בית ספרית תאפשר למורים להביא לידי ביטוי את ההדגשים הערכיים הקרובים לליבם.
- ב. הוראת השואה בתכנית בית ספרית 'מתכתבת' ומשלימה את המסע לפולין המתקיים ברבים מבתי הספר. תכנית ייחודית כזו תאפשר לבתי הספר ליצור נקודות השקה בין המסע הבית ספרי-קהילתי לבין הנלמד בכיתה.
- ג. הוראת השואה בתכנית בית ספרית 'מתכתבת' עם התכנית למעורבות חברתית. שכן ניתן ורצוי 'לגייס' את התלמידים לסיוע לניצולי שואה בפרט ולקשישים בכלל.
- ד. בשנים האחרונות צברנו ניסיון חיובי רב בהוראת נושא השואה בתכנית בית ספרית (המיני חקר). בתי ספר אשר לימדו על פי תכנית זו (30 במספר) יהיה לבתי ספר מפיצים אשר יסייעו לכולנו ויעשירו אותנו מניסיונם הרב.
- ה. לרשותנו מגוון חומרי לימוד מצוינים שהוכנו על ידי גופים שונים בהם מכונים להוראת והנצחת השואה, מוסדות לימוד אקדמיים וכמובן – צוותי ההוראה עצמם.

- התכנית נבנתה בשיתוף המורים שנענו ל'קול הקורא' שפרסמנו, ונציגי המורים שהשתתפו בדיונים הרבים שהובילו לגיבוש ההחלטות. תודתנו שלוחה להם!
- **לפירוט מוקדי הלימוד לחטיבה העליונה – ראו אשנ"ב תשע"ז באתר המפמ"ר:**

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/hativa_el

/yona

בהצלחה לכולנו,
ד"ר אורנה כץ אתר
מפמ"ר היסטוריה

מטרות תכנית הלימודים

הכרת אירועים היסטוריים מרכזיים והבנתם

1. ידיעת זמנם, מקומם ומרכיביהם של האירועים הנלמדים והבנת חשיבות בהתפתחות תהליכים היסטוריים ובתוצאותיהם.
2. הכרת האישים המרכזיים בתולדות העם היהודי ובהיסטוריה האנושית; הבנת יחסי הגומלין בינם לבין סביבתם ותרומתם הייחודית.
3. הכרת המקורות מהם אנו שואפים את ידיעותינו על העבר.
4. הבנה שבכל נושא, אירוע או תהליך יש נקודות ראות וגישות שונות, והכרת שונות זו.
5. הבנת ההנחה כי המציאות בהווה מושפעת מתהליכים שהתרחשו בעבר ועוצבו בידי בני האדם.
6. הבנת ההנחה כי העתיד גם הוא נתון לעיצובם של בני האדם, וכי המעשים בהווה ישפיעו על עיצוב העתיד.
7. עידוד הסקרנות לגבי העבר כמצע להבנת תהליכי ההווה.
8. יכולת להסביר את הקשר בין תיאור האירועים והתופעות כפי שהוא בא לידי ביטוי במחקר ההיסטורי לבין השקפת עולמו של ההיסטוריון.

פיתוח חשיבה היסטורית ורכישת מיומנויות הדרושות ללימוד

ההיסטוריה

1. טיפוח יכולת התלמיד להתמודד עם מטלת חקר עצמאית: קבלת החלטות באשר לבחירת הנושא; שאילת שאלות ובחינתן; חיפוש מענה; איתור ואיסוף מידע ממקורות שונים; ארגון החומר והצגתו בדרך בהירה ומובנה. הבנה שהמחקר ההיסטורי מושפע מהשקפת עולמו של ההיסטוריון.
2. טיפוח חשיבה יצירתית, ביקורתית ורפלקטיבית על אודות נושאי הלמידה.
3. פיתוח היכולת להסביר את הקשר בין תיאור האירועים והתופעות כפי שהוא בא לידי ביטוי במחקר ההיסטורי לבין השקפת עולמו של ההיסטוריון.

4. עיבוד מידע והבניית ידע על אירועים ועל אישים ופעולותיהם, ממקורות היסטוריים שונים כולל ספרות, יצירות אמנות, סרטים וכל מקור אחר היכול לשמש ללימוד היסטוריה.
5. פיתוח ההבחנה בין סיבות, נסיבות ותוצאות בניתוח אירועים, תהליכים ותופעות היסטוריות.
6. פיתוח היכולת להסביר את גורמי השתלשלות האירועים.
7. פיתוח היכולת לשחזר את עולמם הפנימי ואת מניעיהם, ערכיהם, אמונותיהם ואורח חייהם של בני תקופות ותרבויות שונות משלנו.
8. עידוד ההבחנה בין עיקר לטפל, בין ראיות למסקנות, בין עובדות, הנחות ודעות, בין הכללות לבין העובדות המוכללות בהן.
9. פיתוח היכולת לנתח טקסט כתוב, להבין אותו בהקשרו ולבחון אותו באופן ביקורתי.
10. פיתוח היכולת לבדוק מהימנות מקור ידע.
11. עידוד השימוש בסביבות למידה מתוקשבות – מאגרי מידע, רשת האינטרנט.
12. פיתוח היכולת לקרוא ולנתח מפות, דיאגרמות, גרפים וחומרים נוספים ממקורות חזותיים.

טיפוח הזהות הלאומית וטיפוח ההכרה והזיקה למורשת היהודית

1. הכרת השורשים התרבותיים היהודיים והבנת מגוון ההשפעות שעיצבו את התרבות היהודית בתקופות שונות.
2. הכרת המורשת התרבותית של עם ישראל.
3. יכולת לקיים דיאלוג עם המורשות והערכים של החברה הישראלית בעבר ובהווה, על בסיס לימוד ההיסטוריה של התרבות, בשאיפה לגיבוש זהות הנשענת על ערכים יהודיים וציוניים.
4. טיפוח תחושת השייכות למדינת ישראל, לעם היהודי ולמורשת התרבותית של עם ישראל בהתאם לערכיה של מדינת ישראל יהודית ודמוקרטית.
5. הכרת תהליכי השינוי בקהילות יהודיות שונות בתקופות שונות והבנת דרכו וגורלו של עם ישראל בקרב העמים.

6. הכרת מקורות אופיייה הפלורליסטי של החברה בישראל והבנת חשיבות קיומו של בסיס משותף לכל הקבוצות במדינת ישראל.

טיפוח הבנה וסובלנות כלפי רגשות, מסורות,

תרבויות ואורחות חיים של האחר

1. הכרה בקיום תלות הדדית והבנת השפעת גומלין בין עמים וחברות במהלך התפתחותו של המין האנושי.
2. הבנת חשיבות התלות המביאה להפריה הדדית של התרבויות ותורמת להתפתחותו של המין האנושי.
3. הבנת הסכנות הנשקפות לפרט, לחברה ולמדינה מהתנהגות אלימה ומחוסר סובלנות בין בני אדם ובין חברות.
4. הבנת חשיבות הערכת אנשים על פי מעשיהם ולא על פי השתייכותם הקבוצתית (גזע, מוצא, מין, לאום, דת, מעמד).
5. הכרה בקיום נקודות ראות שונות וגישות שונות בכל נושא, אירוע או תהליך.
6. הבנה כי ביסוד המניעים לפעולה האנושית עומדים גורמים שונים ומגוונים.

טיפוח ערכים מוסריים כלל-אנושיים הומניסטיים וטיפוח יכולת לשפוט אירועים היסטוריים על פי הערכים האלה

1. טיפוח ההבנה כי לצד השוני הקיים בין בני אדם בחברות שונות קיימת דמיות בסיסית בין בני אדם.
2. טיפוח ההבנה והמחויבות לייחס שוויוני כלפי כל בני האדם באשר הם גברים ונשים.
3. הקניית ערכים דמוקרטיים.
4. טיפוח המודעות כי ערכים אוניברסליים אינם זהים, בהכרח, לערכים של תרבות זו או אחרת.
5. טיפוח יכולת ההערכה של פעולות, אירועים ומוסדות היסטוריים, על פי עולם הערכים של בני התקופה ועל פי ערכים מוסריים כלל אנושיים – ערכים הומניסטיים.

6. טיפוח יכולת ההבחנה בין ניתוח אירוע או תהליך והבנתם, לבין שיפוטם מבחינה מוסרית.¹

דרכי הוראה ועזרי הוראה-למידה²

יישום תכנית הלימודים כהלכה מותנה במידה משמעותית בדרכי ההוראה ובהערכה. דרכי ההוראה נגזרות הן ממבנה הדעת, הן משיטות החקר המקובלות במחקר האקדמי והן מן הצורך לנקוט אסטרטגיות מגוונות ההולמות את המטרות השונות של התכנית ואת השונות של התלמידים.

על כן מומלץ לנקוט בשיטות הוראה רבות ומגוונות, ועל המורים להתאים את דרכי ההוראה והלמידה הן לרמת התלמידים (גיל, כישורים, יכולות אינטלקטואליות) והן לנושאים הנלמדים. זאת, מתוך הבנה כי לנושאים שונים ולתלמידים שונים מתאימות דרכי הוראה שונות. לשם טיפוח כושר הערכה, שיפוט ודיון בשאלות ערכיות, מתאימה המסגרת הקבוצתית או הכיתתית יותר משיטת הלימוד האינדיבידואלית. תפקיד המורים בתהליך ההוראה-למידה להנחות את תלמידיהם ולא להיות להם למקור ידע.

למידה פעילה:

תפקידו של החינוך לעזור לתלמידים לממש את הפוטנציאל הטמון בהם ולטפח לומד ולומדת עצמאיים. לכן **כל שיטת לימוד המערבת את התלמידים בתהליך הלמידה**, תורמת למימוש תפקיד זה.

ככל שתגבר מעורבותם של התלמידים בתהליך הלמידה תהיה הלמידה משמעותית יותר. בין אם לימוד בשיטת החקר והגילוי, בין אם במשחק תפקידים, משחק הדמיה, בעריכת משפט היסטורי וכן בדיון בכיתה. בכל שיטות הלימוד לסוגיהן התלמידים צריכים בראש ובראשונה להיות אמונים על העובדות ועל הפרטים של ההתרחשות ההיסטורית. רק על בסיס ידע ניתן לגבש דעות ולפתח מיומנויות וכישורי חשיבה מרמות שונות. על כן מומלץ להפנות את התלמידים לארכיונים היסטוריים כמו הארכיון הציוני, יד ושם, בית התפוצות. כמו כן מומלץ להפגיש את התלמידים עם אנשים שנטלו חלק באירועים ההיסטוריים הנלמדים כמו ניצולי שואה, פעילי עלייה, לוחמים, מעצבי מדיניות.

דיון בכיתה:

¹ד"ר עדנה אלעזרי וחנה אדן, תכנית לימודים: היסטוריה לחשיבה העליונה בבית הספר הממלכתי, משרד החינוך, תשס"ג, עמ' 11-13.
² שם, עמ' 14-18.

שיעור המונחה על ידי מורה, שיעור הנבנה סביב יסוד מארגן כמו בעיה מרכזית המתמקדת בהתמודדות של אנשים שלקחו חלק בעיצוב תהליכים היסטוריים. במהלך הדיון נחשפים התלמידים ללבטים, לדילמות, לסיכויים ולסיכונים שלקחו על עצמם האנשים לפני קבלת החלטות וכן לגורמים המסייעים והמורכבים שהשפיעו עליהם. במהלך הדיון מתקיים דיאלוג בין המורים לתלמידים ובינם לבין עצמם. התלמידים נדרשים לקיים את כללי ניהול דיון בקבוצה, להביע ועמדות מנומקות על סמך ידע נרכש. דרך לימוד זו מגבירה את המוטיבציה ותורמת להפנמת הנלמד ומפתחת תרבות דיון.

משחקי הדמיה:

משחקי הדמיה עשויים לבוא לידי ביטוי במשחק תפקידים ובעריכת משפט היסטורי. שיטות לימוד אלה, שבהן התלמידים נדרשים להיכנס לעורן של דמויות היסטוריות שאותן עליהם לגלם או לייצג, תורמת לפיתוח יכולתם של התלמידים לגבש לעצמם דעות ועמדות, ולפיתוח כושר הערכה ושיפוט הנרכשים תוך עימות בין דעות ועמדות שונות. באמצעות שיטות לימוד אלה התלמידים מפתחים הבנה והזדהות עם הדמויות או עם הנושאים המועלים.

למידת חקר:

בשיטת החקר לומדים התלמידים בדרך הגילוי. הם מגלים בכוחות עצמם ידע קיים ומוכר. תוך כדי לימוד עצמי הם עוסקים בזיהוי בעיות ופתרוןן ובהעלאת השערות. הם מנסחים טיעונים, ועומדים על תהליכים ועקרונות, מבינים אותם ומגיעים למסקנות. למידה בשיטת החקר מעניקה ללומדים העברת עקרונות והכללות מפעילות אחת לתחומים שונים. במהלך הלמידה מפתחים התלמידים את יכולת חשיבה ברמה גבוהה, ומיומנויות כמו: זיהוי בעיות, העלאת השערות, הנמקות לביסוס עמדותיהם והסקת מסקנות.

לימוד באמצעות מקורות היסטוריים:

הכרת המקורות ההיסטוריים עומדת במרכז לימוד ההיסטוריה. המקורות ההיסטוריים השונים הם חומר הגלם שממנו משחזרים את העבר.

למידה מתוך מקורות היא למידה בדרך הגילוי. בעזרת המקורות התלמידים נחשפים להתרחשויות, לאירועים, לדעות ולמניעים.

חשוב שבמהלך לימודי ההיסטוריה יכירו התלמידים מגוון רחב של מקורות כתובים וחזותיים להבנת הנושאים הנלמדים. פיתוח יכולת הבחנה בין סוגי המקורות הכתובים השונים כמו מסמכים, עדויות, יומנים, זיכרונות, כרוזים, ביוגרפיות, יצירות ספרותיות בנות התקופה, מחקרים היסטוריים ועיתונות. ניתן המקורות, היכולת להציג שאלות, לעמת את המקורות השונים ולאמתם, כל אלה תורמים לטיפול אדם חושב וביקורתי הבודק ובוחן את מקורות הידע המגיעים אליו. הכלים והעקרונות לניתוח מקור היסטורי עומדים בבסיס כל קריאה מושכלת. כלים אלה יעזרו

לתלמידים בהתייחסות לקראית ידיעות בעיתון, מאמר פובליציסטי, ספר עיון, כמו גם בהאזנה לנאום של מדינאי או לזיכרון פוליטי.

מקורות חזותיים: ממצאים ארכיאולוגיים, מבנים וחפצים, יצירות אומנות: תמונות, פסלים, תצלומים, איורים, קריקטורות וסרטים, מוסיפים ממד חשוב וייחודי, מרחיבים ומעמיקים את עולם הידע של הלומדים ומציגים פן נוסף לידע הנרכש באמצעות המקורות הכתובים. אל אמות המידה לניתוח מקורות אלה נוספים (נוסף לאמות המידה לניתוח מקורות כתובים) גם הכלים המיוחדים לניתוח חומר חזותי.

הממצאים הארכיאולוגיים, המבנים והחפצים מלמדים על מצב כלכלי ותרבות חומרית כמו גם על מגמות חברתיות ותרבותיות. כך גם תמונות, תצלומים ואיורים מלמדים על חיי היום יום.

"התמונה הנעה": יש חשיבות רבה לשילוב סרטים תיעודיים, יומני חדשות וסרטים עלילתיים בהוראת היסטוריה, במיוחד במהלך לימוד תולדות המאה ה-20 והמאה ה-21. הסרטים הם מקורות היסטוריים לכל דבר. כמו המקורות החזותיים האחרים כך גם את "התמונה הנעה" יש לבחון בשתי אמות מידה: האחת, הייחודית להבנת יכולותיה וגישותיה של המדיה וניתוחה, והאחרת – ניתן הסרט כמקור היסטוריה (המידע ההיסטורי שניתן להפיק ממנו, מנקודות ראות שונות אירועית, פוליטית, תרבותית וחברתית). לא רק הנרטיב הגלוי אמור לשרת את ההיסטוריון אלא גם התת-טקסט החבוי, שלפעמים הביאווה יוצרי הסרט במכוון "בין השורות" ולעיתים הוא חדר לתמונות בלא תכנון מודע.

היצירה הקולנועית כמו כל יצירה תרבותית אחרת, מכילה תמיד רכיבים אידיאולוגיים או פוליטיים שחשיפתם תורמת להבנה טובה יותר של המציאות ההיסטורית הנחקרת. בהוראת באמצעות סרטים יש לתת את הדעת שעוצמת האשליה המצויה בסרטים גדולה יותר מאשר בכל מדיום אחר. כמוכן חשובה האבחנה בין סרט תיעודי לבין סרט עלילתי. שילוב הסרטים במהלך ההוראה מוסיף לה ממד חיוני בייחוד בלימוד נושאים מהעת החדשה. באמצעות הקולנוע כנרטיב היסטורי המעביר זיכרון קולקטיבי, המועבר כמעט תמיד דרך סיפורים אישיים, ניתן להבהיר לצופים צעירים מדוע חיים הפרטיים קשורים למאורעות ולתהליכים כלליים שהתרחשו בעבר. ללימוד באמצעות סרטים יש גם ערך מוסף – חינוך התלמידים תוך טיפוח יכולות לצפייה מושכלת באמצעי התקשורת ופיתוח כלים להבנה ולניתוח המידע המגיע אליהם בערוץ זה.

המפה ההיסטורית: המפה ההיסטורית היא אחת הדרכים להעברת מידע בדרך גרפית. קראית מפה היסטורית דורשת מיומנויות אשר כבר בחטיבת הביניים הוחל בהקנייתה. חשיבותה של המפה ההיסטורית ביכולתה לספק מידע רב בצורה תמציתית. יתרונה על פני דיאגרמות מסוג אחר הוא בכך, שהיא ממקמת את המידע הנתון במרחב גאוגרפי.

הוראה חוץ כיתתית: הסיורים באתרים ובמוזיאונים היסטוריים מוסיף להוראת ההיסטוריה ממד ייחודי שאין אפשרות להעבירו באמצעים אחרים. היציאה מהכיתה למקום ההתרחשות תורמת

לחוויה הרגשית, מביאה להכרת האירועים וההתרחשויות, חושפת את התלמידים להיבטים גיאוגרפיים וסביבתיים ותורמת להבנת הנושא הנלמד. החפצים במוזאון עוזרים לנו להבין את ההיסטוריה, הם מציגים את התרבות החומרית של התקופה, ממחישים את חייה היומיומיים ועוזרים לחשוף לרוח התקופה.

אתרים היסטוריים וארכיאולוגיים ומוזיאונים לתולדות ההתיישבות עשויים לסייע בהוראת כמה מבין הנושאים הנלמדים בחטיבה העליונה: תקופת הבית השני ותולדות ההתיישבות החדשה. סיור באתרים ובמוזאונים המהווה חלק מתהליך הלמידה, תורם כאמור להבנת התקופה, יוצר תחושה של אמפתיה לנפשות הפועלות ומטפח הזדהות לאומית וקשר להיסטוריה של עם ישראל בארץ ישראל. הצעות לסירים ראו אתר המפמ"ר להיסטוריה, מומלץ מפמ"ר:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/MishulchanHamafmar/mumlatz.htm

למידה בסביבה מתוקשבת:

לימוד היסטוריה כמו לימוד תחומי דעת אחרים אמור לשלב למידה בסביבה ממוחשבת ומתוקשבת. סביבות למידה מתוקשבות כוללות בראש ובראשונה מידע טקסטואלי ויזואלי (תצלומים, מפות, יצירות אומנות, ממצאים ארכיאולוגיים, חפצים ועוד), נוסף לכך כוללות סביבות אלה גם כלי עבודה וגם הפעלות והנחיות למשתמשים.

משאב מרכזי ההולך ומתעשר ללא הרף הם מאגרי מידע אינטרנטיים-חינוכיים. מאגרים אלה אמורים לשמש את המורים והלומדים כמקור מידע משמעותי למגוון משימות לימודיות הנגזרות מתכנית הלימודים.

מה מזמן שילוב סביבות אלה בתהליך ההוראה-למידה:

- התנסות בשיוט ברחבי האינטרנט, שיוט המכוון לכניסה לספרייה דיגיטלית אדירה אך בלתי ממוינת ובלתי מבוקרת, כשהאחריות של הלומד או הלומדת היא לבצע את המיון וההערכה הן מבחינת האיכות והאמינות והן מבחינת הרלוונטיות למטלה המסוימת. השיוט נועד לאיתור מידע נדרש, ובהמשך למיון המצאי, ניתוח, הערכתו ועיבודו. שיוט זה הוא הן אמצעי והן מטרה לעצמה, כחלק מהכשרתו של לומד עצמאי.
- התנסות הן בלמידה שיתופית בקבוצה והן בלמידה אינדיבידואלית.
- ניצול ערוצי התקשורת לקבלת סיוע או מידע ממומחים.
- עיבוד תוצרי למידה, כמו מצגות והצגות.

הפדגוגיה הדיגיטאלית אמורה להשתלב באופן אינטגרלי בתהליך ההוראה, שכן היא מאפשרת לנו להבנות ידע ממקורות מידע שונים ומגוונים, הצלבה והעמקה שלא ניתן להשיג באמצעות ספרי הלימוד. בד בבד הפדגוגיה הדיגיטלית מאפשרת לנו להמחיש את התקופה באופן רחב, רב תחומי ומשמעותי יותר.

אמצעי הערכה לבהירת צוות בית הספר

התלקיט

התלקיט הינו תיק מתעד ומלווה למידה. הוא כולל תוצרי המטלות שניתנו לתלמיד במהלך הלמידה במטרה להוביל ללמידה עצמאית במידת האפשר. אופיין של המטלות נקבע על ידי צוות המורים הבית ספרי ומותאם למטרות הערכיות והדידקטיות של כל צוות וצוות. בין המטלות יכולות להיות מטלות אישיות וקבוצתיות, מטלות חקר (דוגמת קריאת והערכת מאמרים, 'מיני חקר') או מטלות יצירתיות המצריכות למידה עצמאית (דוגמת מטלות המשלבות יצירת תוצר אומנותי או אחר).

העקרונות המנחים בבניית המטלות הם:

- הכוונה ללמידה חוקרת ועצמאית תוך הכוונת המורה.
- מדרג ברמת הקושי והיקפי המטלות.
- גמישות והתאמת התלקיט לרצונות צוות המורים
- גיוון דרכי הלמידה

נכתב על ידי ד"ר ענת קדרון מדריכה ארצית לתכניות הערכה חלופית בהיסטוריה

BPL – למידה מבוססת פרויקט – תכנון למידה מפיקת תוצר

תהליך הלמידה מתבסס על הכוונת התלמידים לחקר אישי וקבוצתי תוך יישום מיומנויות דיסציפלינריות.

מטרת התכנית – חשיפת משתתפיה לידע, מיומנויות דיסציפלינריות ומיומנויות אישיות.

תהליך כולל התמקדות בנושא מסוים מתוך תכנית הלימודים, הגדרת תוצר מחקרי אותו מבקשים הלומדים להשיג ובניית תלקיט הכולל מטלות מוגדרות ומתעד את תהליך הלמידה.

במהלך התהליך ובסיומו נמדדים התוצרים על פי איכותם והמידה בה הם משקפים את הידע הנצבר. כמו כן נמדדת מידת מעורבות ומחויבותם של המשתתפים כיחידים וכקבוצה, על פי מדדים הנקבעים מראש.

יתרונות ה-PBL:

- המיומנויות האישיות הנרכשות בתהליך: אחריות אישית, עבודת צוות, עמידה מול קהל, הכנת פרזנטציה, הערכת עמיתים.
- מיומנויות דיסציפלינריות: איסוף מידע רלוונטי, הסקת מסקנות, השוואת מידע, סיכום וכתובה, חשיבה ביקורתית.
- חריגה ממודל ההוראה המסורתי ויצירת תוצר ממשי שיש בו משום תועלת לקהילה.

חסרונות ה-PBL:

- התמקדות והעמקה במספר נושאים, תוך ויתור על לימוד נושאים אחרים
- צורך בהקצאת משאבים נוספים (שעות הוראה, הדרכה אישית).

נכתב על ידי אריאלה שקד, מדריכה מחוזית להוראת היסטוריה, חולון – בת ים

עבודת החקר

הנושא עליו נכתבת עבודת החקר נלמד ברמת מבואות משותפים לכל הלומדים, שיעורי הכנה וליווי בתהליך כתיבת עבודת החקר, וליווי אישי של המורה את הכותבים. בשיעורים הכיתתיים מקבלים התלמידים כלים לכתיבת עבודה: בחירת הנושא, שאילת שאלות, חיפוש מקורות והערכתם, מיזוג ידע ועוד.

דגש רב ניתן על תהליך הכתיבה, הן מבחינת ליווי הלומדים והן על הערכת תהליך הכתיבה והעבודה עצמה. הציון נחלק בין הערכת המורה את תהליך הכתיבה ובין הערכה חיצונית על ידי מורים אחרים מצוות בית הספר, על בסיס מחוון מפורט.

העבודה תתבסס על 3-5 מקורות אקדמיים, ותהיה בהיקף של כ-10 עמודים.

נכתב על ידי ד"ר ענת קדרון, מדריכה ארצית להערכת חלופית

המבחן הבית ספרי

כתיבת מבחן בגרות בית ספרי היא יצירה שיש בה אמנות מזה ואומנות מזה. האמנות תבוא לביטוי בחשיבה פתוחה, יצירתית, פורצת גבולות מוכרים, ואילו האומנות תחייב אותנו לדיוק, לקפדנות, לשמירה על כללים.

מכאן שבבואנו ליצור מבחן בגרות בית ספרי עלינו מצד אחד לאתחל את החשיבה שלנו בכל הקשור לכתיבת מבחנים, מתוך מטרה ליצור מבחן אחר, חדשני, יצירתי, מאתגר חשיבה, תואם את תפיסותיהם הערכיות, ההיסטוריות, הפדגוגיות והדידקטיות של כותביו ופונה לקהילת תלמידיהם, אך מצד שני עלינו להקפיד בשמירה על כמה כללים שיבטיחו את רמתו ואת תקפותו.

אתחול החשיבה יבוא לביטוי בשאלות מקדימות שנשאל את עצמנו טרם כתיבת המבחן, ביניהן השאלות הבאות:

א. אילו מיומנויות חשיבה היסטורית ראוי שיבואו לביטוי במבחן? (חשיבה ביקורתית? השוואה? הבעת דעה? שאילת שאלות? הבחנה בין עובדה לדעה? ועוד)

ב. מהו בסיס הידע ההיסטורי שחשוב לנו לכלול במבחן?

ג. אילו ערכים ותפיסות עולם חשוב לנו להביא לביטוי במבחן? האם אפשר ונכון ליצור התאמה לקהילה בה פועל ביה"ס?

ד. מה הם כלי העבודה ההיסטוריוגרפיים שנרצה לעשות בהם שימוש? (מקורות ראשוניים ומשניים? מקורות חזותיים? קולנוע? ספרות יפה? שירים? ועוד)

ה. מסגרת הזמן: האם יש הכרח להגביל את משך המבחן? האם אפשר ליצור מבחן ללא מגבלת זמן? אם צריך להגביל, מהי מסגרת הזמן המתאימה?

ו. חומר עזר: האם נרצה מבחן עם חומר סגור? חומר פתוח? מה משמעותו של 'חומר פתוח', האם הכל פתוח? האם מבחן בית?

ז. מבנה המבחן: האם לחלק לפרקים? מהו הקריטריון לבניית פרקים – כרונולוגי? תימטי? היסטוריוגרפי? (כלומר לפי סוגי מקורות).

ח. כללי המענה: האם נגדיר שאלות חובה? מה הן אפשרויות הבחירה?

ט. מבנה השאלות: האם נרצה לחלק את השאלה לסעיפים? האם לנסח שאלות מאד פתוחות ורחבות?

לצד שאלות פתוחות אלה אנו מחויבים בשמירה על כמה כללים שיבטיחו שהמבחן הבית ספרי יעמוד ברמה הנדרשת מבחינת בגרות:

א. הלימה: המבחן חייב להיות בהלימה ליסוד המארגן (הרציונל) שבחר הצוות להוראה בהערכה הבית ספרית, לפרקי הידע והמיומנויות שנלמדו וליכולות האקדמיות של התלמידים

ב. **תקפות ומהימנות** : הכרחי לוודא שהמבחן מכסה את הנושאים המרכזיים שנלמדו. יש לשאוף לכך שהמבחן יביא לביטוי את ששת רמות החשיבה המוכרות מ"הטקסונומיה של בלום".

ג. **כללי המענה** : חייבת להיות בחירה בתוך המבחן

ד. **ציינון** : יש לשים לב לחלוקה הגיונית של הניקוד בכל שאלה. אין לתת יותר מ 25 – 30 נק' לשאלה.

ה. **ניסוח** : ההנחיות, מטלות ההוראה והשאלות חייבות להיות מנוסחות בבהירות ובאופן חד משמעי שאינו ניתן לפרשנויות שונות... (ואין הכוונה לתשובות העשויות להיות מגוונות מאוד)

ו. **מחווה** : הכרחי לכתוב מחווה שיגדיר את אופן חלוקת הניקוד לכל שאלה ולכל מטלה בתוך השאלה, וזאת כדי ליצור אחידות ככל האפשר בין המורים בצוות.

ז. **התאמה בין סוג המבחן לבין דרישותיו** : ככל שנאפשר מבחן עם יותר חומר פתוח, כך המטלות השונות צריכות להיות בעלות רמת חשיבה גבוהה יותר.

השילוב בין החשיבה הפתוחה, היצירתית והחדשנית לבין שמירה על כללי יסוד עשוי לתרום ליצירת מבחן בגרות בית ספרי ייחודי ומעניין העומד ברמה הנדרשת.

נכתב על ידי גלעד מניב, מדריך ארצי להערכה חלופית

חלוקת הנושאים על פי פרקי בחינת הבגרות:

השאלה הראשונה בכל פרק תכלול קטע מקור

פרק ראשון בבחינת הבגרות

ממדינת מקדש לעם הספר (בית שני) או ערים וקהילות בתקופת
ימי הביניים

יש לענות על שאלה אחת מתוך 3 (20 נקודות)

פרק שני בבחינת הבגרות

הלאומיות בישראל ובעמים, ראשית הדרך עד 1920

יש לענות על 2 שאלות מתוך 4 (15X2 נקודות)

פרק שלישי בבחינת הבגרות

בונים מדינה במזרח התיכון – המאבק על הקמת המדינה

יש לענות על שאלה אחת מתוך 3 (25 נקודות)

פרק רביעי בבחינת הבגרות

בונים מדינה במזרח התיכון – סוגיות נבחרות מתולדות מדינת
ישראל

יש לענות על שאלה אחת מתוך 3 (25 נקודות).

על הנבחן לענות על 5 שאלות בסך הכל, 2 מתוכן חייבות להיות שאלות
קטעי מקור

מבנה ציון הבגרות בהיסטוריה:

30% - ציון הערכה חלופית על פרק האנטישמיות, מלחמת העולם השנייה, הטוטליטריות והשואה

סמל שאלון 022283

21% - ציון בית ספרי מסכם על חלק ה-70% בתכנית הלימודים

סמל שאלון 022281

49% - ציון בחינת הבגרות

סמל שאלון 022281

בחינת הבגרות לנבחנים אקסטרניים:

חלק א': סמל שאלון 022281

(זהה לבחינת כלל התלמידים. ראו פירוט בהמשך)

חלק ב': סמל שאלון 022282

פרק ראשון:

יש לענות על שאלה אחת מתוך 3 (50 נקודות)

3. נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה

חלק ראשון: 1939-1933

- א. האידאולוגיה הנאצית, כולל האנטישמיות המודרנית בגלגולה הנאצי ומרכזיות השאלה היהודית באידאולוגיה זו.
- ב. הגורמים והנסיבות לעליית הנאצים לשלטון – ממפלגה שולית למפלגה הגדולה ביותר.
- ג. המעבר של גרמניה מדמוקרטיה לנאציזם (דרך בניית המשטר הנאצי כולל המדיניות כלפי היהודים).

חלק שני: ראשית מלחמת העולם השנייה עד מבצע ברברוסה (יוני 1941) והמדיניות כלפי היהודים באזורי הכיבוש

ב. 'הסדר החדש' באירופה: הבהרת המושג והצעדים השונים שנקטו הנאצים כדי לקדם את הגשמתו.

ג. יהודי פולין:

1. המדיניות כלפי היהודים עד ריכוזם בגטאות.
מטרות מוצהרות להקמת הגטאות והסברים להקמתם; דרך ניהול הגטו ודרכי הפיקוח על הגטו; התפקידים שהוטלו על היודנראט ודרכי מימושם.
2. תנאי החיים בגטו והשפעתם על הפרט, על המשפחה ועל החברה היהודית; דרכי ההתמודדות של היהודים בגטאות: הישרדות, 'קידוש החיים', ארגונים שפעלו בגטו, תנועות הנוער: מאפייני פעילותן.

פרק שני בבחינת הבגרות

יש לענות על שאלה אחת מתוך 3 (50 נקודות)

חלק שלישי: המלחמה העולמית והפתרון הסופי מקיץ 1941 ועד כניעת גרמניה ויפן בשנת 1945

- ב. הקשר בין תחילת ההרג ההמוני של היהודים למלחמה בברית המועצות
- ג. השלבים בביצוע 'הפתרון הסופי'
- ד. ועידת ואנזה – נציגי הרשויות שהוזמנו, הנושאים שהועלו בישיבה, מטרות כינוס הוועידה ומקומה בתהליך ביצוע 'הפתרון הסופי'.
- ה. דילמות ודרכי התמודדות של היודנראטים בגטאות במזרח אירופה בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי'.
- ו. דרכי הלחימה של היהודים בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי':
1. המרד בגטאות – מי היו המורדים, מטרות המרד, קשיי ההתארגנות, לבטים ודילמות של המורדים; ייחודו של המרד בגטו ורשה לעומת מרידות בגטאות אחרים.
 4. לוחמים יהודים בצבאות בעלות הברית.
- י. יחס האוכלוסייה בארצות הכיבוש באירופה ליהודים בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי':
1. 'הרוב הדומם', משתפי פעולה, המעטים שהסתכנו בניסיונם להציל יהודים.
 2. חסידי אומות עולם – הגדרת התואר, מניעים, דפוסי עזרה והצלה.

נושאי בחינת הבגרות בהיסטוריה סמל שאלון 022281

בסיס הידע והמיומנויות (פרקי חובה):

כיתות י': ממדינת מקדש לעם הספר, בית שני

או

ערים וקהילות בימי הביניים

הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920

**במועדי תשע"ז לא תשאלנה שאלות בגרות על הסעיפים המסומנים
בוורוד**

יחידה 1:

ממדינת מקדש לעם הספר

פרק ראשון: יהודה בתקופה הפרסית

א. גלות בבל, הצהרת כורש ושיבת ציון

1. היהודים בגלות בבל: מעמדם והשקפותיהם הדתיות
2. מדיניותו של כורש כלפי העמים באימפריה הפרסית
3. הצהרת כורש: תוכנה ומהימנותה, הסיבות למתן ההצהרה והשפעתה
4. גלי העלייה הראשונים: המניעים של העולים ומנהיגיהם

ב. בניית בית המקדש

1. בניית בית המקדש והגורמים שעיכבו את תהליך הבנייה
2. השומרונים: הסברים למוצאם וראשית הסכסוך בינם ובין שבי ציון
3. בית המקדש כמרכז החיים היהודים: מרכז דתי, כלכלי וחברתי

ג. עזרא ונחמיה

1. עזרא הסופר, מעמדו, סמכויותיו ופעולותיו לגיבוש שבי ציון: קשיים והישגים
2. נחמיה, מעמדו, סמכויותיו ופעולותיו: קשיים והישגים
3. המחלוקת בשאלת הזהות היהודית: הגישה הבדלנית מול הגישה האוניברסלית
4. המבנה החברתי והמוסדות: הכהונה כמעמד מוביל, האצולה, 'הזקנים', אסיפת העם, המועצה

פרק שני: מאפייני ההלניזם

- א. הכרת גבולות האימפריה של אלכסנדר מוקדון ושל הממלכות שקמו לאחר מותו
- ב. מאפייני החברה והמשטר: הפוליס ההלניסטית ומוסדותיה, המלך ומעמדו
- ג. מאפייני התרבות ההלניסטית כתרבות אוניברסלית, שילוב תרבות המזרח והשפעות מתרבות יוון.

פרק שלישי: המפגש בין החברה ביהודה לבין ההלניזם

- א. ארץ ישראל כזירת מאבק בין בית תלמי לבין בית סלווקוס
 1. חשיבותה של א"י במהלך 'המלחמות הסוריות' והשפעת המאבק על ההנהגה החברתית – כלכלית ביהודה.
 2. כיבוש ירושלים על ידי אנטיוכוס וכתב הזכויות ליהודים
- ב. השפעת ההלניזם על החברה ביהודה
 1. השפעות המפגש עם ההלניזם על צביונה של החברה היהודית בתחומים: תרבות, אורחות חיים, מפעלי בניה, שינויים באופי ההנהגה (צמיחה של שכבת אצולה שלא ממעמד הכהונה ולא מצאצאי בית דוד)
 2. השפעות העולם ההלניסטי על יצירות ספרות שחוברו על ידי יהודים: 'תרגום השבעים', 'חוכמת בן סירא'
- ג. המאבק בין המתיוונים למתנגדים ביהודה
 1. הכהונה הגדולה מובילה מהלך של העמקת ההתייוונות ביהודה: הקמת הפוליס 'אנטיוכיה' בירושלים.
 2. 'החסידיים' כמובילים את ההתנגדות לתהליך ההתייוונות
- ד. גזרות אנטיוכוס
 1. פירוט הגזרות
 2. ההסברים השונים למתן הגזרות
 3. התגובות השונות של היהודים על הטלת הגזרות
- ה. מרד החשמונאים בימי מתתיהו ויהודה המקבי
 1. הסיבות למרד החשמונאים
 2. הישגי יהודה המקבי במלחמותיו והסברים להצלחותיו
 3. הוויכוח בשאלת המשך הלחימה לאחר ביטול הגזרות והחזרת החירות הדתית

פרק רביעי: ממדינה חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי וחורבן בית המקדש

- א. ציוני דרך עיקריים בבניית המדינה החשמונאית וביסוסה
- ב. הכתות הדתיות ועיקרי המחלוקת ביניהן: צדוקים, פרושים, איסיים

- ג. דפוסי השלטון הרומאי בא"י ('מלך חסות' – הורדוס, הנציבים)
- ד. הסיבות למרד הגדול והעמדות השונות בוויכוח על היציאה למלחמה ברומאים
- ה. תוצאות המרד וחורבן בית המקדש
- ו. מצדה – השלב האחרון במרד נגד הרומאים
- ז. הוויכוח ההיסטורי בנושא מלחמת מצדה בתקופות שונות

פרק חמישי: בין ייאוש לבנייה: מירושלים ליבנה

- א. רבן יוחנן בן זכאי והקמת המרכז ביבנה
 1. המשבר שנוצר בחברה היהודית עקב חורבן בית המקדש והסכנות שנסקפו לחברה היהודית כתוצאה מהמשבר.
 2. בניית המרכז ביבנה: עיצוב חיים יהודיים ללא מקדש; יצירת גורמים מלכדים חדשים: תקנות חדשות 'זכר לחורבן', בית הכנסת, לימוד תורה ותפילה

ב. מרד התפוצות – בימי הקיסר טרייאנוס

1. הסיבות למרד היהודים בתפוצות והיקפו

ג. מרד בר כוכבא (3 שעורים)

1. ההסברים השונים למרד בר כוכבא
2. היקף המרד, האירועים העיקריים בו, תוצאות המרד והשפעותיו
3. דמותו של בר כוכבא כפי שעולה מהמקורות

ד. הנשיאות בגליל

1. מוסד הנשיאות וחשיבותו
2. מעמדו של רבי יהודה הנשיא ופעולותיו
3. חשיבות חתימת המשנה כיסוד להלכה יהודית

ערים וקהילות – חברה ותרבות בימי הביניים

א. יחידת המבוא: תמורות במאפייני העיר

1. מורשת העולם היווני-רומי: העיר כמדינה והעיר כמרכז שלטון אימפריאליסטי (הבהרת המושגים)
2. התפתחות העיר במעבר מהעת העתיקה לימי הביניים

ב. העיר בעולם המוסלמי והקהילה היהודית בה

העיר בעולם המוסלמי

1. הגורמים שסייעו לייסודן של ערים חדשות ולחיזוקן של ערים קיימות באימפריה המוסלמית
2. דפוסי הקמה של ערים חדשות והתפתחותן של ערים קיימות באימפריה המוסלמית
3. מבנה העיר המוסלמית ומוסדותיה המרכזיים. תושבי העיר: מעמד המשפטי ודפוסי המגורים שלהם

הקהילה היהודית בעיר המוסלמית³

1. המעמד המשפטי של היהודים בערים המוסלמיות
2. העיסוקים הכלכליים של היהודים בערים המוסלמיות
3. מאפייני הקהילה היהודית, ההנהגה העצמית ומוסדותיה בעולם המוסלמי

ג. העיר באירופה הנוצרית והקהילה היהודית בה

העיר באירופה הנוצרית

1. הגורמים שסייעו לייסודן של ערים ולחיזוקן של ערים קיימות באירופה הנוצרית בימי הביניים
2. דפוסי הקמה של ערים חדשות והתפתחותן של ערים קיימות באירופה הנוצרית
3. היחסים בין תושבי העיר לבין השלטון: המאבק של תושבי העיר להשגת חירויות, הדפוסים השונים של מתן חירויות על ידי השליטים במקומות השונים
4. המבנה החברתי בעיר: נידות חברתית, משמעות המושג 'אזרח חופשי' מעמד הנשים בעיר
5. המבנה הפיסי של העיר באירופה הנוצרית: מרחבים ציבוריים מול מרחבים פרטיים
6. העיר כמרכז תרבותי-חינוכי (אוניברסיטאות) וכמרכז כלכלי (גילדות, שווקים, ירידים, בנקים)

הקהילה היהודית בעיר הנוצרית

1. המעמד המשפטי של היהודים בערים הנוצריות
2. הדמיון והשוני בין הקהילה היהודית לקורפורציות אחרות שהתקיימו בערים
3. מאפייני ההנהגה של הקהילה היהודית באירופה הנוצרית: מבנה ההנהגה, סמכויותיה ואמצעי האכיפה שהיו בידה

³ יש ללמוד את נושא 'העיר בעולם המוסלמי והקהילה היהודית בה גם על פי הספר 'מעיל תשבץ – מפגש התרבויות בין יהדות לאסלם בימי הביניים', בעריכת ד"ר מרים פרנקל, הוצאת מעלות, ירושלים, תשס"ח, עמ' 50-63.

ד. ערים מדגימות בגדד או פראג

1. העיר בגדד

מאפיינים של העיר בעולם המוסלמי בימי הביניים שבאו לידי ביטוי בעיר בגדד:

א. השיקולים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים בייסודה של בגדד כבירת החליפות העבאסית

ב. גורמים, אירועים ואישים שתרמו לבניית בגדד ולהרחבתה ודרכי פעילותם

ג. השפעת המאבקים הפוליטיים בחליפות העבאסית על העיר בגדד במאה ה-8 עד המאה ה-10

ד. חיי היום יום בבגדד (החלוקה לרבעים, סוגי בתים, מעמדות, בעיית המים ודרכי ההתמודדות איתה)

ה. בגדד כמרכז כלכלי. ביטויים למרכזיותה של בגדד

ו. ניהול העיר – מערכות השיפוט, הפיקוח והאכיפה בבגדד

ז. בגדד כמרכז תרבותי של העולם המוסלמי במאות ה-9 וה-10 והביטויים לכך, תחומי הידע שפרחו בבגדד.

2. הקהילה היהודית בבגדד⁴

מאפיינים מחיי היהודים בעולם המוסלמי בימי הביניים כפי שבאו לידי ביטוי בחיי היהודים בבגדד:

א. הפעילות הכלכלית של היהודים בחליפות

ב. מוסדות ההנהגה העצמית של היהודים כביטוי לאוטונומיה יהודית: ראש הגולה, הגאונים תחומי פעילותם והשפעותיהם על היהודים בעולם המוסלמי

ג. רס"ג – אישיותו, הגותו ותרומתו להגות היהודית, דרכי ההתמודדות עם הבעיות שהעסיקו את היהודים בגולה בימי הביניים, הפולמוסים בהם היה מעורב.

ד. יחסי יהודים – מוסלמים בבגדד: מתיחות והשפעות תרבותיות

3. העיר פראג

מאפיינים של העיר בעולם הנוצרי בימי הביניים שבאו לידי ביטוי בעיר פראג:

א. גורמים שתרמו וגורמים שעכבו את התפתחותה של פראג במאה ה-16

ב. הביטויים למרכזיותה של פראג בתחום המדיני, הכלכלי, והחינוכי-תרבותי

ג. מאפייני האזורים השונים של פראג

4. הקהילה היהודית בפראג

מאפיינים מחיי היהודים באירופה הנוצרית בימי הביניים כפי שבאו לידי ביטוי בפראג:

⁴ יש ללמוד את נושא 'העיר בעולם המוסלמי והקהילה היהודית בה גם על פי הספר 'מעיל תשבץ – מפגש התרבויות בין יהדות לאסלם בימי הביניים', בעריכת ד"ר מרים פרנקל, הוצאת מעלות, ירושלים, תשס"ח, עמ' 38-45.

- א. היחס של השלטון המרכזי ושל תושבי פראג הנוצרים אל היהודים: המעמד המשפטי של יהודי פראג, הרקע לגירושים של יהודי העיר והסיבות להחזרתם
- ב. מבנה הרובע היהודי בפראג, הבהרת המושג גטו
- ג. הארגון המנהלי והמוסדות המרכזיים של הקהילה היהודית בפראג
- ד. הפעילות הכלכלית של יהודי פראג, 'יהודי החצר'
- ה. מבנה החברה היהודית בפראג: הקיטוב החברתי בקרב יהודי פראג, עזרה הדדית (פועלו של מרדכי מייזל – 'יהודי חצר')
- ו. פראג כמרכז תרבותי יהודי
- ז. המהר"ל מפראג – אישיותו, הגותו ותרומתו להגות היהודית בימי הביניים, דרכי התמודדותו של המהר"ל עם הבעיות שהעסיקו את היהודים בגולה בימי הביניים (המשמעות שהעניק המהר"ל לגורלם הפוליטי של היהודים ולדרך חייהם בגולה), ביקורתו על שיטות הלימוד והפסיקה המחייבת

יחידה 2 הלאומיות בישראל ובעמים

ראשית הדרך עד 1920

- א. מאפייני תופעת הלאומיות המודרנית והתנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19
1. מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19
 2. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19
 3. המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19
 4. דפוסי הגשמה של תנועה לאומית אחת באירופה במאה ה-19: המצב המדיני, חברתי-כלכלי לפני תחילת המאבק הלאומי, הגבולות בהם חיו בני הלאום, מי שלט במדינה, מטרת המאבק והכוחות הפעילים שהניעו את המאבק, השלבים העיקריים במאבק, הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים בניהול המאבק, תוצאות המאבק, קווי הדמיון והשוני בין מאבק תנועה זו לדפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות.
- בסעיף זה אין הכוונה לתנועה הציונית**
5. תנועות לאומיות מחוץ לאירופה מהמאה ה-19 עד למלחמת העולם הראשונה
- ב. התנועה הלאומית היהודית המודרנית ומאפייניה העיקריים
1. הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית

2. פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה: 'מדינת היהודים', תכנית באזל, המסגרת הארגונית למימוש מטרות התנועה, ניסיונותיו לקדם את קבלת הצירטר, ויכוח אוגנדה

3. א. הוויכוח בין הציונים: מהי הבעיה העיקרית של היהודים בגולה ומהן הדרכים להתמודדות עמה

ב. הגישות השונות בקרב הציונים בשאלת התרבות ובשאלת דמות החברה עתידה לקום בארץ ישראל

4. 'הבונד' כתנועה לאומית יהודית: יעדים, דרכי פעילות והמחלוקת בין הציונים לבין הבונדיסטים

ג. דפוסי הפעילות של התנועה הציונית בגולה ובארץ ישראל

1. דפוסי הפעולה של התנועה הציונית במדינות אירופה, בארצות אגן הים התיכון והאסלאם: אגודות ציוניות, ספרות, עיתונות, לימוד השפה העברית, 'עבודת ההווה', הקמת מסגרות להכשרה ולעלייה

2. פעולותיהם של הציונים בא"י על מלחמת העולם ה-1: הסיבות לעליות לא"י, מפת ההתיישבות, צורות התיישבות, מסגרות פוליטיות, חברתיות וביטחוניות, תרבות וחינוך, אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית

ד. התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה (10 שעות)

1. עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים בזמן מלחמת העולם ה-1

2. מדיניות השלטון העות'מאני (גימל פחה) כלפי היישוב היהודי בא"י בזמן מלחמת העולם ה-1: יעדים ודרכי פעולה

3. דרכי התמודדות של היישוב היהודי בא"י: ארגון ניל"י

4. הגדודים העבריים: מטרות הקמתם והפעולות שנעשו במסגרתם

5. הצהרת בלפור: תכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, כיצד קיבלו אותה הציונים, היהודים המשתלבים והערבים

ה. השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרכה ובין תנועות לאומיות של עמים אחרים

באירופה במאה ה-19 – נקודות דמיון ושוני

הגורמים להתעוררות התנועות הלאומיות, המטרות, דפוסי הנהגה, הדרכים שנקטו לקידום מטרות התנועות הלאומיות, הקשיים שעמדו בדרכן

בסיס הידע והמיומנויות (פרקי חובה):

כיתות יא' – יב': נאציזם, אנטישמיות מלחמת העולם והשואה,
בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

יחידה 3: נאציזם, אנטישמיות מלחמת העולם והשואה

1. מיעוטים באירופה בין שתי מלחמות עולם: המיעוט היהודי במדינות

אירופה, באגן הים התיכון ובארצות האסלאם

- א. התפרקות האימפריות הרב לאומיות והקמת מדינות לאומיות חדשות באירופה: שאלת המיעוטים בהסכמי השלום ורעיון ההגדרה העצמית, חוזי המיעוטים, אוטונומיה תרבותית
- ב. המיעוט היהודי באירופה בין שתי מלחמות העולם: השינויים שחלו במעמד החוקי-משפטי ובעיסוקים הכלכליים של היהודים. ביטויים של אוטונומיה תרבותית ודפוסי פעילות לאומית. האנטישמיות וביטוייה במדינות אירופה לנוכח התחזקות הגישות הלאומניות (תהליכים ומתן דוגמאות ממדינות שונות)
- ג. המיעוט היהודי בארצות אגן הים התיכון ובארצות האסלאם, השפעת השלטון הקולוניאלי על חייהם של היהודים בתחומים האלה: מעמד חוקי ומשפטי, כלכלה, חינוך ותרבות, דמוגרפיה. הפעילות הציונית, הגורמים והביטויים לשינוי ביחס החברה המוסלמית והאליטות הקולוניאליות כלפי היהודים (תהליכים ומתן דוגמאות מארצות שונות).

פרקי העמקה ובחירה: נושאים להוראה, הרחבה ולמעמקה בלמידה ובהערכה חלופית

על בית הספר לבחור לפחות 6 נושאים מתוך הנושאים הבאים המסומנים
בירוק או צהוב

תלמידים אקסטרניים ייבחנו על הנושאים המסומנים בירוק כהה

2. פרק המבוא: המשטר הטוטליטרי

הכרת המאפיינים של המשטר הטוטליטרי בעזרת דוגמאות מברית המועצות
הסטליניסטית או באיטליה הפשיסטית

3. נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה

חלק ראשון 1933-1939

א. האידיאולוגיה הנאצית, כולל האנטישמיות המודרנית בגלגולה הנאצי ומרכזיות השאלה
היהודית באידיאולוגיה זו.

ב. הגורמים והנסיבות לעליית הנאצים לשלטון – ממפלגה שולית למפלגה הגדולה ביותר.

ג. המעבר של גרמניה מדמוקרטיה לנאציזם (דרך בניית המשטר הנאצי כולל המדיניות כלפי
היהודים)

ד. השימוש בטרור, הקמת מחנות הריכוז, הרחקת יסודות המתנגדים למשטר (היחס לבני
אדם שהוגדרו כחריגים, היחס לחולים ולמוגבלים – 'המתות חסד' (אותנויה)

ה. דרכי ההתמודדות של הנהגת יהודי גרמניה עם המדיניות שנכפתה על היהודים

ו. תגובות המדינות בעולם כלפי גורל היהודים ברייך השלישי, ועידת אוויאן, פרשת האניה
'סנט לואיס'

ז. מדיניות החוץ של הנאצים - המטרות והצעדים שנקטו הנאצים כדי לממשן. מדיניות הפיוס
של אנגליה וצרפת, ההקצנה במדיניות החוץ הנאצית והתהליך שהביא לתחילת מלחמת
העולם השנייה: סיפוח אוסטריה, הסכם מינכן, כיבוש כל צ'כוסלובקיה, הסכם ריבנטרופ-
מולוטוב

חלק שני: ראשית מלחמת העולם השנייה עד מבצע ברברוסה (יוני 1941) והמדיניות כלפי
היהודים באזורי הכיבוש

- א. המהלכים הצבאיים העיקריים בחזיתות השונות עד 1941 והסברים להצלחת הצבא הגרמני בשלב זה. הקרב על בריטניה, כיבושי הגרמנים בדרום מרכז אירופה, החתמת שליטים על הסכמים כפויים במדינות רומניה, בולגריה, יוגוסלביה והונגריה
- ב. 'הסדר החדש' באירופה: הבהרת המושג והצעדים השונים שנקטו הנאצים כדי לקדם את הגשמתו
- ג. יהודי פולין:
1. המדיניות כלפי היהודים עד ריכוזם בגטאות
מטרות מוצהרות בהקמת הגטאות והסברים להקמתם, דרך ניהול הגטו ודרכי הפיקוח עליו. התפקידים שהוטלו על היודנטים ודרכי מימושם
 2. תנאי החיים בגטו והשפעתם על הפרט, על המשפחה ועל החברה היהודית. דרכי ההתמודדות של היהודים בגטאות: הישרדות, 'קידוש החיים', ארגונים שפעלו בגטו, תנועות הנוער – מאפייני פעילותן
 - ד. מדיניות הנאצים כלפי היהודים בארצות הכבושות במערב, במרכז ובדרום אירופה - מדיניות כללית, הסבר הגרומים שהשפיעו על עוצמם ביצוע המדיניות כלפי היהודים בארצות אלה – הדגמה מארץ אחת.

חלק שלישי: המלחמה העולמית והפתרון הסופי מקיץ 1941 עד לכניעת גרמניה ויפן בשנת 1945

- א. הרחבת המלחמה לחזיתות נוספות: מבצע ברברוסה – המלחמה בחזית המזרחית, ההתקפה על פרל הרבור והצטרפות ארה"ב למלחמה.
- ב. הקשר בין תחילת ההרג ההמוני של היהודים למלחמה בברית המועצות
- ג. השלבים בביצוע 'הפתרון הסופי'
- ד. ועידת ואנזה – נציגי הרשויות שהוזמנו, הנושאים שהועלו בישיבה, מטרות כינוס הוועידה ומקומה בתהליך ביצוע הפתרון הסופי
- ה. דילמות ודרכי התמודדות של היודנטים בגטאות במזרח אירופה בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי'
- ו. דרכי הלחימה של היהודים בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי':
 1. המרד בגטאות – מי היו המורדים, מטרות המרד, קשיי ההתארגנות, לבטים ודילמות של המורדים, ייחודו של המרד בגטו ורשה לעומת מרידות בגטאות אחרים
 2. המרידות במחנות ההשמדה
 3. הלחימה של הפרטיזנים היהודים – הלבטים אם ומתי לצאת מהגטו, הקשיים בהצטרפות לפרטיזנים ומאפייני הלחימה
 4. לוחמים יהודים בצבאות בעלות הברית

- ז. ביצוע 'הפתרון הסופי' בארצות הכיבוש הנאצי במערב ובמרכז אירופה
- ח. תוניסיה בימי הכיבוש הנאצי (נובמבר 1942-מאי 1943): נסיבות הכיבוש ומטרתו, מדיניות הנאצים כלפי היהודים, עמדת האוכלוסייה המקומית והאליטות הקולוניאליות כלפי היהודים. האם קורות היהודים בתוניסיה בששת חודשי הכיבוש הם חלק מהשואה?
- ט. השמדת הצוענים באירופה
- י. יחס האוכלוסייה בארצות הכיבוש באירופה ליהודים בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי':
 1. 'הרוב הדומם', משתפי פעולה, המעטים שהסתכנו בניסיונם להציל יהודים
 2. חסידי אומות עולם – הגדרת התואר, מניעים, דפוסי עזרה והצלה
 3. יהודים שהצילו יהודים
 4. ניסיונות הצלה – דנמרק, בולגריה, הונגריה – משא ומתן על 'סחורה תמורת דם'
- יא. עמדת ממשלות בעולם החופשי והיישוב היהודי בא"י בשאלת העזרה ליהודים בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי':
 1. עמדת ארה"ב ובריטניה בשאלת הצלת יהודים בתקופת ביצוע 'הפתרון הסופי'
 2. עמדת הצלב האדום בשאלה העזרה ליהודים
 3. עמדת הכנסייה הקתולית בשאלת העזרה ליהודים
 4. פעולות עזרה וניסיונות הצלה מצד היישוב היהודי בא"י למען יהודי אירופה
- יב. המפנה במלחמת העולם השנייה והאצת ביצוע 'הפתרון הסופי'
 1. קרבות המפנה במלחמה: מידווי, אל-עלמיין וסטלינגרד
 2. העמדת השונות בשאלת פתיחת החזית השנייה
 3. 'מבצע לפיד', הפלישה לנורמדי והתקדמות בנות הברית עד ברלין
 4. החשת ביצוע 'הפתרון הסופי' – יהדות הונגריה, צעדות המוות
- יג. סיום המלחמה והעם היהודי לאחר השואה:
 1. כניעת גרמניה ויפן (המניעים להטלת פצצות האטום ומשמעות צעד זה)
 2. פליטים ועקורים – השיבה – לאן?
 3. שארית הפליטה, 'פוגרום קילצה', 'תנועת הבריחה', 'מחנות העקורים', ניסיונות שיקום והמדיניות הציונית בנוגע לשארית הפליטה
 4. הקמת האו"ם, משפטי נירנברג

יחידה 4: בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

פרק המבוא – בנין הבית הלאומי בשנים 1920-1945⁵

- א. המנדט הבריטי בא"י ותרומתו לפיתוחה של הארץ
- ב. מוסדות היישוב היהודי והתנועה הציונית
- ג. מסגרות כלכליות, חברתיות ותרבותיות
- ד. התפתחות המתח בין היהודים לערבים והיערכות היישוב בתחום הביטחון
- ה. היערכות היישוב היהודי והתנועה הציונית בימי מלחמת העולם השנייה

1. המאבק להקמת המדינה ומלחמת העצמאות בשנים 1945-1949

- א. עמדת בריטניה וארה"ב בנוגע לשאלת העקורים ושאלת א"י
- ב. חלקם של יהודי ארה"ב באחריות לעם היהודי ובלחץ להקמת המדינה
- ג. מאבק היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי בתחומים האלה: ההעפלה, התיישבות והמאבק הצבאי
- ד. העברת שאלת א"י לאו"ם – הדיון באו"ם, עמדת המעצמות, השפעת 'המלחמה הקרה' על עמדת המעצמות, החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947, התגובות להחלטת האו"ם בקרב היישוב היהודי והפלסטיני ועמדת מדינות ערב
- ה. מלחמת העצמאות
- ו. ההכרזה על הקמת מדינת ישראל (הוויכוח מתי להכריז על הקמת המדינה), הקמת צה"ל, פירוק המחותרות ופירוק מטה הפלמ"ח
- ז. הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

2. מדינת ישראל במזרח התיכון:

- א. השפעת תהליך הזה קולוניזציה ו'המלחמה הקרה' על הקמתן של המדינות העצמאיות באגן הים התיכון
- ב. גורמי אחדות ופירוד בעולם הערבי במזרח התיכון
- ג. מדיניות הפנים ומדיניות החוץ של מצרים בימי נאצר
- ד. מדיניות הפנים והחוץ של אחת מהמדינות האלה: ירדן, לבנון, סוריה, עירק בשנות החמישים והשישים

⁵ על נושא זה לא תשאלנה שאלות בבחינת הבגרות (פרק המבוא)

ה. ההשפעות של תוצאות מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל ושל תהליך הקמתן של מדינות עצמאיות ריבוניות בארצות אגן הים התיכון על גורל היהודים בארצות אלה (הסבר התהליך הכללי ודוגמאות ממדינות שונות)

ו. הבעיות הלא פתורות בעקבות מלחמות העצמאות, שאלת הביטחון השוטף והביטחון הבסיסי. מלחמת סיני: גורמים, מעורבות המעצמות, תוצאות והשפעות

ז. מלחמת ששת הימים: סיבות, תוצאות והשפעות של המלחמה על מדינת ישראל בתחומים שונים, על הפלסטינים, ועל מדינות ערב

או

ח. מלחמת יום הכיפורים: סיבות, נסיבות, תוצאות והשפעות של המלחמה על מדינת ישראל ועל מדינות ערב

ט. הסכמי השלום בין מדינת ישראל לבין מצרים וירדן

3. עלייה, קליטה ועיצוב החברה והתרבות במדינת ישראל

א. העלייה בשנות החמישים והשישים: ארצות המוצא של העולים, הסיבות לעלייה, ממדי העלייה ומאפייניה. תהליך הקליטה: הקשיים, השיקולים המשפיעים על תהליך הקליטה. אירועי ואדי סאליב, משמעותם והשפעתם

ב. גלי העלייה למדינת ישראל בשלושים השנים האחרונות של המאה ה-20

ג. המעבר מיכור היתוך לחברה רב תרבותית במדינת ישראל

או

ד. התמורות בעיצוב זיכרון השואה עד סוף המאה ה-20. השפעת משפט איכמן, מלחמות ישראל ופיגועי הטרור על ההתייחסות למושג הגבורה ולזיכרון הפרטי.

ה. קשרים ויחסי גומלין בין מדינת ישראל ליהדות התפוצות. מקומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ריבונית בחיי היהודים בתפוצות